

УДК 631.173: 339.13

М. Г. Михайлов,
к. тех. н., ТОВ "Хопштайнер Україна"

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Myhaulov,
candidate of engineering sciences, LTD "Hopshainer Ukraine"

FORMING OF ORGANIZATIONALLY-ECONOMIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті досліджено основні теоретичні аспекти формування організаційно-економічних засад розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Автор проводить дослідження сутності основних положень розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

Розкрито та обґрунтовано важливість формування інноваційно-інвестиційного підходу до визначення зростання й розвитку матеріально-технічної бази підприємств у теоретичному та методичному значенні.

The basic theoretical aspects of forming of organizationally-economic principles of development of material and technical base of agrarian enterprises are investigational in the article. An author conducts research of essence of substantive provisions of development of material and technical base of agrarian enterprises.

Importance of forming of the innovative-investment going is exposed and reasonable near determination of increase and development of material and technical base of enterprises in a theoretical and methodical value.

Ключові слова: економічний розвиток, інвестиції, матеріально-технічна база, основні засоби, матеріальні ресурси.

Key words: economic development, investments, material and technical base, fixed assets, material resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основні показники економічного зростання та розвитку матеріально-технічної бази традиційно належать до найбільш актуальних питань економічної теорії. У політичній економії ця проблематика розглядалася в межах теорії розширеного відтворення матеріально-технічної бази. Однак існує певний дефіцит теоретич-

них досліджень з цієї тематики. Зокрема немає чіткості у трактуванні вихідних понять. Багато важливих питань залишається недостатньо дослідженими. До них належить проблема якості економічного зростання матеріально-технічної бази, оскільки вона до цього моменту не стала предметом спеціального теоретичного аналізу в економічній теорії.

Матеріально-технічна база є найважливішою складовою частиною продуктивних сил і має багатогранне значення у розвитку аграрного виробництва. Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченню проблем формування організаційно-економічних засад розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств на основі інноваційно-інвестиційного розвитку присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців: А.С. Малиновський [1], П.І. Гайдуцький [2], В.В. Бочаров [3], К. Макконнелл [4], С. Брю [4], К. Еклунд [5], І.М. Бойчук [6], В.А. Отецький [7], Ш. фон Крамон-Таубадель [8], Р. Солоу [9], А. Гальчинський [10] та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження різноманітних поглядів щодо формування організаційно-економічних засад розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств країни.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Якісний аналіз економічного зростання матеріально-технічної бази вимагає врахування ряду обставин, що сприяють збільшенню валового внутрішнього продукту. Зокрема зростання потенційного випуску може відбуватися за рахунок екстенсивних та інтенсивних факторів. Змістом економічного зростання може бути формування типу економіки з переважанням різної галузевої структури, від якої залежить місце країни у світовому поділі праці та її історична перспектива. Якісний аналіз економічного зростання та розвитку матеріально-технічної бази в цей час є одним з основних теоретичних завдань, від успішного вирішення якого буде залежати інноваційно-інвестиційна політика держави й майбутнє країни.

Економічне зростання та розвиток базується на відновленні виробництва, тобто використанні якісно інших елементів матеріально-технічної бази: більш досконалих машин і механізмів, краще підготовлених працівників, більш якісної сировини й видів енергії, сучасних технологій і організації виробництва тощо. Усе це, як правило, вимагає додаткових вкладень коштів, речовинних, правових й інтелектуальних цінностей у виробництво або підприємницьку та не-підприємницьку діяльність. Тому основну увагу приділяємо інноваційно-інвестиційній діяльності аграрних підприємств в умовах економічного зростання та розвитку матеріально-технічної бази.

Матеріально-технічна база будь-якого рівня — це складна гетерогенна система. Оскільки вона є відкритою, то має не тільки вихід у вигляді виробленої продукції, робіт і послуг, відходів виробництва, але і вхід. Інвестиції, на наш погляд, є найважливішим вхідним каналом виробничої системи. Основне призначення інвестицій — це переведення матеріально-технічної бази на більш високий якісний рівень функціонування. Інвестиції також покликані підтримувати незмінний рівень функціонування матеріально-технічної бази. Але в більшості випадків цільова функція інвестицій — це поліпшення характеристик вихідних параметрів матеріально-технічної бази. Ці позитивні зміни досягаються за рахунок додаткових вкладень, що ведуть до збільшення обсягу виробництва продукції, поліпшення якості виробів, надання їм нових споживчих властивостей тощо. Усе це повинно сприяти підвищенню економічної ефективності виробництва у вигляді зниження питомих витрат, підвищення

цін на продукцію, збільшення рівня рентабельності та маси прибутку [1]. Інвестиції є найважливішим чинником і джерелом інновацій та економічного зростання матеріально-технічної бази.

Теорія економічного зростання та розвитку матеріально-технічної бази почала формуватися ще в 1920-х рр. у Радянському Союзі, при цьому перші теоретичні розробки були пов'язані з дискусіями про перспективне планування. Водночас питання економічного зростання розглядалося як одна з найважливіших соціально-економічних проблем, покликаних визначити умови перетворення країни в індустріальну державу із сучасною матеріально-технічною базою. Праці вчених того періоду містять досить докладний аналіз факторів зростання економіки в умовах перехідного періоду й після його завершення. При цьому особлива увага приділялася факторам зростання, пов'язаним з капіталом і працею: нагромадженню і способам підвищення ефективності використання виробничих засобів, підвищенню продуктивності праці.

Створена наприкінці 20-х років минулого століття Г. Фельдманом економіко-математична модель передбачила багато положень теорії економічного зростання, розробленої пізніше за кордоном. Однак його ідеї в той період часу виявилися незатребуваними.

Власне, термін "економічне зростання" у вітчизняній літературі починають широко використовувати з 1960-х рр., однак зміст цього поняття різні дослідники трактували по-різному. Наприклад, деякі ототожнювали економічне зростання з розширенням виробництва, його збільшенням. Інші автори намагалися змістовно розмежувати поняття "економічне зростання" й "економічне відтворення", показуючи, що вони виражають різні економічні процеси. Були спроби визначити економічне зростання як самостійну економічну категорію, яка відноситься безпосередньо до процесу матеріального виробництва, що виражає певний зріз виробничих відносин. Мало місце й ототожнення економічного зростання з розширеним відтворенням. Зростання розглядалося як процес розширеного відтворення з боку результатів виробництва: зростання суспільного продукту, удосконалення структури й підвищення ефективності виробництва.

У цілому економічне зростання матеріально-технічної бази не зводилося лише до поняття потенційного зростання валового внутрішнього продукту, а включало цілий комплекс проблем динаміки суспільного виробництва і її причинно-наслідкового зв'язку зі зміною співвідношення різних факторів виробництва, взаємодії виробництва та споживання, зі зрушеннями в структурі економіки тощо. Зведення проблеми економічного зростання до суто кількісних приростів виробництва в ті роки критикувалося. Підкреслювалося, що економічне зростання передбачає не тільки зростання обсягів виробництва, але і якісні зміни виробництва та його результатів.

На наше переконання, поняття "економічне зростання" не зводиться до категорії "зростання виробництва". Економічне зростання являє собою підвищення результативності й ефективності функціонування економіки в цілому, що знаходить вираження в розширеному відтворенні результатів виробництва (не тільки кількісних, але і якісних). Категорія "економічне зростання" в широкому значенні не зводиться до розуміння зростання як фази піднесення в економічному циклі, вона пов'язана з довгостроковими процесами в розвитку економіки і їх результатами як техніко-економічними, так і соціально-економічними. Економічне зростання — це не тільки збільшення обсягів випуску, а й розвиток матеріально-технічної бази. Тому завжди, коли обговорюються темпи економічного зростання, необхідно конкретизувати, про

що саме мова йде: зростання тільки фізичних і вартісних обсягів виробництва чи в них включається і темп якісних змін матеріально-технічної бази в цілому. В останньому випадку динаміка кількісних показників не дає вичерпної інформації про процес економічного зростання. Поняття економічного зростання включає складне відношення темпів і якості зростання, тому потрібна розгорнута система його оцінювання.

Економічна політика, спрямована на стимулювання економічного зростання, найчастіше пов'язується із циклічними коливаннями короткострокового періоду. Економічне зростання та розвиток матеріально-технічної бази при цьому трактується як довгостроковий тренд без чітко позначених часових меж і критеріїв. Оскільки зростання пов'язується з довгостроковим періодом, виникає проблема пошуку критеріїв розмежування короткострокового й довгострокового періодів.

До короткострокових коливань можна віднести зростання випуску за рахунок інтенсивного використання існуючих факторів виробництва, при допущенні незмінності їх якості та кількості. Також до цієї категорії слід віднести зростання виробництва за рахунок використання надлишкових ресурсів, що не використовувалися раніше. Якщо зростання валового внутрішнього продукту здійснюється в результаті збільшення кількості й (або) якості факторів виробництва, то мова йде вже про економічне зростання, а не про циклічні коливання. При цьому часовий період значення не має.

З економічним зростанням традиційно пов'язувалося збільшення матеріального достатку, здатність економіки більш ефективно задовольняти існуючі потреби. Однак з кінця 1970-х р. розуміння економічного зростання, пов'язане тільки зі збільшенням матеріального багатства, з одержанням прибутку, зі зростанням валового внутрішнього продукту, зазнало критики. Приводом послужило різке загострення екологічних проблем, посилення глобальної соціальної нерівності тощо. Це слугувало основою для переосмислення теорії економічного зростання матеріально-технічної бази. Економічне зростання є інтегральним показником, що характеризує економічний розвиток.

Дослідженнями визначено, що найважливішим фактором економічного розвитку матеріально-технічної бази є нагромадження капіталу [2, с. 114]. За різними оцінками, науково-технічний прогрес забезпечує від 60 до 90 % економічного зростання [3, с. 117]. К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю у своїй праці "Економіка: принципи, проблеми, політика" значення інвестиційної складової економічного зростання пояснюють таким чином, що нагромадження капіталу ним же самим і стимулюється, а процес нагромадження має кумулятивний характер [4, с. 195].

Розглядаючи вплив інвестицій на економічне зростання, шведський економіст К. Еклунд підкреслює: "Зростання реального, або наявного, нагромадженого капіталу є визначальним чинником швидкого підвищення матеріального рівня життя в індустріальних країнах за останні 100 років. Справа в тому, що науково-технічний прогрес підвищує продуктивність праці. У цьому контексті сьогоденний добробут є значною мірою результатом вчорашніх інвестицій, а сьогоденні інвестиції, у свою чергу, закладають основи завтрашнього зростання продуктивності і більш високого добробуту" [5, с. 56].

Вважають, що стрижнем макроекономічної політики має стати створення сприятливих умов для виробничої діяльності, піднесення інвестиційної (інноваційної) активності, відновлення нормального обороту капіталу [6, с. 315].

Наступний період 1974—1986 рр. характеризувався значним зниженням середньорічних темпів інвес-

тицій. Це можна пояснити тим, що процес розширення так розвиток виробничих потужностей на колишньому технічному рівні практично припинився. Резерви підвищення економічної й технічної ефективності від використання більшості традиційних технологій та модернізації були вичерпані. Відіграв свою роль і ціновий фактор. Подальше інвестування коштів у старі ресурсовитратні технології означало неминуче зниження конкурентоспроможності. Корпорації утримувалися від вкладень у технічне переозброєння взагалі, щоб не витратити гроші на придбання старих технологій. Зниження темпів зростання капітальних вкладень не могло не позначитися на темпах зростання валового внутрішнього продукту.

Дещо збільшенням капітальних вкладень в економіку розвинутих країн характеризувався період 1987—1990 рр. У цей період були освоєні нові прогресивні технології і навіть галузі діяльності. Відповідно прискорилося зростання валового внутрішнього продукту.

З кінця 1980-х р. в економічній літературі почався активний процес переосмислення змісту й цілей економічного зростання. Своєрідною віхою стала поява концепції людського розвитку, що розробляється експертами ООН. Становище по країнах, починаючи з 1990 р., викладається в серії всевітніх доповідей про розвиток людини (з 1995 р. — і національних доповідей). Основною ідеєю концепції є визнання того, що людина і її розвиток є вищою метою економічного розвитку. У зв'язку із цим категорія економічного зростання також набуває дещо іншого змісту: розвиток людини стає головним критерієм суспільного прогресу.

Поява цієї концепції має об'єктивні передумови, що пов'язані багато в чому з посиленням соціальної орієнтації ринкової економіки в розвинутих економіках світу. Висування як головної мети соціально-економічного прогресу розвитку людини безпосередньо пов'язано з питанням про новий спосіб суспільного розвитку, про новий соціальний устрій суспільства, про його нову соціально-економічну природу.

Наразі залишається багато неясних і спірних питань у теорії і практиці економічного зростання, немає навіть єдиної точки зору щодо цього поняття. Більшість авторів, говорячи про економічне зростання, включають у нього й економічний розвиток. Окремі економісти виділяють економічне зростання й розвиток як самостійні поняття [7, с. 25]. Як наукові парадигми й реальні явища економічного життя різних країн виділяють концепцію "економічного зростання без розвитку" і концепцію "економічного розвитку без зростання". Економічне зростання на рівні національних економік розуміють як збільшення реального валового внутрішнього (національного) продукту [8, с. 97].

Стосовно вітчизняної специфіки питання економічного зростання аграрних підприємств мають деякі особливості. Зростання на початку XXI століття валової продукції сільського господарства було зумовлено погодними факторами та сприятливими чинниками зовнішньої кон'юнктури, не будучи результатом втілення в життя науково обґрунтованої аграрної програми розвитку матеріально-технічної бази. Дійсно, після катастрофічного спаду у 90-х рр. минулого століття, здавалося б, з початку 2000 р. почалося поживлення аграрної економіки, спостерігалось економічне зростання матеріально-технічної бази. Однак уже у 2009 р. після світової фінансової кризи та останніх подій (2014—2016 рр.) пов'язаних з анексією АР Крим Росією та військовими діями на частині Донецької й Луганської областей, його темпи дещо сповільнилися, і на теперішній час є явно недостатніми.

Аналіз динаміки порушує питання про якість зростання матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Це питання є недостатньо розробленим. Насамперед, необхідно звернути увагу на зміст і структуру факторів економічного зростання. Висока якість економічного зростання передбачає переважання в структурі його факторів зростання науково-технічного прогресу, інвестицій в основний, людський та соціальний капітал, інформаційних і наукоємних технологій. Важливим є питання про інтегральний показник якості зростання матеріально-технічної бази. Незважаючи на показники сумарного зростання аграрної економіки України за період з 1999 р. до 2015 р., аналіз факторів зростання замість оптимізму викликає тривогу. Справа в тому, що зростання валової продукції аграрних підприємств відбулося, насамперед, у межах застарілої матеріально-технічної та технологічної бази. Зростання в аграрному секторі відбувалося на фоні скорочення інвестицій у доларовому еквіваленті.

Економічний розвиток матеріально-технічної бази аграрних підприємств передбачає якісну зміну виробництва. Вона полягає в застосуванні інтенсивних і економічно ефективних технологій виробництва, використанні більш продуктивних і надійних машин, поширенні в практиці сортів рослин і порід тварин з більш високим генетичним потенціалом врожайності й продуктивності тощо. Якісне вдосконалення при цьому повинно торкнутися і трудових ресурсів у вигляді використання праці більш професійно підготовлених, дисциплінованих, творчих, ініціативних працівників. При цьому у виробництві може застосовуватися більш досконала організація виробництва і праці, більш дієві стимули до ефективної праці.

Вважаємо, що економічний розвиток аграрних підприємств — це якісні, прогресивні зміни виробничої системи і її інфраструктури, що підвищують економічну ефективність. У цьому визначенні ми хотіли підкреслити, що економічний розвиток — багатобічне, багатопланове явище, що визначається не тільки позитивними змінами виробничої системи, а й прогресивними змінами в демографічній ситуації, розвитку культури, освіти, охорони здоров'я та цілого ряду інших соціальних інститутів. Разом з тим економічний розвиток має зворотний зв'язок з усіма переліченими вище процесами і приводить не тільки до економічного, а й широкого соціального ефекту.

Більш пізні дослідження зарубіжних учених показали, що інвестиції збільшують не тільки виробничі можливості підприємства, а й виробничі можливості інших фірм цього профілю або тих, що мають кооперативні зв'язки [10]. Існують, звичайно, й інші фактори економічного зростання аграрних підприємств. Виділені тут людський капітал, науково-технічний прогрес тощо теж можуть бути поділені на безліч більш часткових факторів. Разом з тим найвищі темпи економічного зростання з максимальним рівнем споживання, на нашу думку, не забезпечує жоден з факторів окремо. Це можливо лише при оптимальному сполученні, взаємовідповідності та взаємодоповненні всіх факторів. Лише при гармонійному поєднанні виробничих фондів, праці, науково-технічного прогресу й інших факторів, що посилюють позитивну дію одне одного, досягаються найвищі темпи економічного зростання аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Економічне зростання й розвиток сільськогосподарського виробництва важливі для процвітання будь-якої країни, але особливе значення вони мають для аграрно-індустріальної України. У ситуації, що склалася в її економіці на початку XXI ст., економічне зростання й розвиток матеріально-технічної бази — це

шлях у високорозвинуті країни. З огляду на відставання аграрних підприємств у технічній і технологічній сферах для України, як і для більшості країн, найбільш бажане економічне зростання на основі розвитку або в поєднанні з розвитком, що забезпечує найбільш високі темпи економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і швидке зростання матеріального добробуту населення. Наукові і прикладні аспекти цих прогресивних концепцій потребують подальшого вивчення й розвитку матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

Література:

1. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: монографія / А.С. Малиновський. — Київ: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2007. — 602 с.
2. Інфраструктура інвестиційного розвитку / П. Гайдучків, В. Каліцька, Ю. Каранай та ін. — К.: Міленіум, 2003. — 218 с.
3. Бочаров В.В. Инвестиции / В.В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2002. — 288 с.
4. Макконнэлл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнэлл, С.Л. Брю; [пер. с 13-го англ. изд.]. — М.: ИНФРА — М, 1999. — 974 с.
5. Eklund K. Economics for Financial Varkets (Quantitative Finance) / K. Eklund. — Butterworth-Heinemann, 2002.
6. Бойчук І.М. Економіка підприємства: навч. посіб. / І.М. Бойчук. — К.: Атака, 2004. — 480 с.
7. Осецький В.Л. Інвестиційна модель зростання економіки / В.Л. Осецький // Фінанси України. — 2003. — № 1. — С. 21—27.
8. Політика і розвиток сільського господарства / За ред. Ш. Фон Крамона-Таубаделя, С. Зорі, А. Штріве. — К.: Альфа-принт, 2001. — 312 с.
9. Солоу Р. Економіка: в 2 т. / Р.Солоу, П. Самуельсон. — М.: НПО "Алгон": ВНИИСИ, 1992. — 809 с.
10. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовчкін // Економіка України. — 2004. — № 4. — С. 7—11.

References:

1. Malynovs'kyj, A.S. (2007), Systemne vidrozhennia sil's'kykh terytorij v rehioni radiatsijnoho zabrudnennia: monohrafiia [System revival of rural territories in the region of radiation contamination : monograph], NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
2. Hajduts'ky, P. Kalits'ka, V. and Karanaj, Yu. (2003), Infrastruktura investytsijnoho rozvytku [Infrastructure of investment development], Milenium, Kyiv, Ukraine.
3. Bocharov, V.V. (2002), Ynvestytsyy [Investments], Pyter, St.Petersburg, Russia.
4. Makkonnell, K.R. and Briu, S.L. (1999), Ekonomyky: pryntsyry, problemy u polytyka, [Economy: principles, problems and politics], YNFRA-M, Moscow, Russia.
5. Eklund, K. (2002), Economics for Financial Varkets (Quantitative Finance), Butterworth-Heinemann.
6. Bojchuk, I.M. (2004), Ekonomika pidpryiemstva [Economy of enterprise], Ataka, Kyiv, Ukraine.
7. Osets'kyj, V.L. (2003), "Investment model of increase of economy", Finansy Ukrainy, vol. 1, pp. 21—27.
8. Kramon-Taubadelia, Sh. Zoria, S and Shtrive, L. (2001), Polityka i rozvytok sil's'koho hospodarstva [Politics and development of agriculture], Al'fa-prynt, Kyiv, Ukraine.
9. Solou, R. and Samuel'son, P. (1992), Ekonomyka [Economy], NPO "Alhon": VNYYSY, Moscow, Russia.
10. Hal'chyns'kyj, A. and L'ovochkin, S. (2004), "Becoming of investment pattern of economic growth of Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 4, pp. 7—11.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2016 р.